

політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним із цілями Організації Об'єднаних Націй.

Таким чином, поняття агресії є одним із ключових і найважливіших у міжнародному праві, але коли окремо взята суверенна держава здійснює агресію, вона сама себе не вважає злочинцем, і виникає питання спочатку про дипломатичні, потім економічні, а згодом, можливо, навіть військові методи запобігання подібному акту агресії та її наслідків.

Література:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 1945 року. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 14.04.2024).

2. Definition of Aggression General Assembly resolution 3314 (XXIX) 14 December 1974. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/da/da.html> (дата звернення: 14.04.2024).

3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140050__140050 (дата звернення: 14.04.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-405-7-28>

ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ПОКАРАННЮ

Шморгун В. О.

*здобувач наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – Право*

Міжнародний гуманітарний університет

Науковий керівник: Загороднюк С. О.

кандидат юридичних наук, доцент

кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29.11.1985 визначають, що доцільно надавати перевагу опіці та нагляду, пробачі,

громадським роботам, фінансовим покаранням, компенсації та реституції, передачі на виховання тощо [1].

З метою належного виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань Указом Президента України від 24.05.2011 № 597/2011 схвалено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, якою серед іншого, передбачено здійснення таких заходів як забезпечення під час здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, як додержання їх прав з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку; створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації [2].

Як зазначає В.О. Меркулова «на тлі аксіоматичного визначення особливої важливості примусових заходів виховного характеру в системі заходів кримінально-правового впливу щодо неповнолітніх останнім часом все частіше лунають пропозиції щодо необхідності визначення таких заходів як таких, що мають суттєві переваги перед покаранням, оскільки спрямовані на досягнення цілей, запобігання злочинам, виправлення та ресоціалізацію засуджених переважно без ізоляції від суспільства, а отже, не тягнуть за собою суттєвих негативних наслідків для особи та суспільства, які пов'язані із відчуженням засудженої особи від суспільства» [3, с. 14].

З метою забезпечення реалізації інтересів саме неповнолітніх, надання можливості неповнолітнім, які вчинили кримінальні правопорушення, адаптуватися до реалій суспільного життя, а попередження вчинення неповнолітніми нових кримінальних правопорушень КК України передбачена можливість застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру яка є альтернативою кримінальному покаранню і надають можливість неповнолітній особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, виправитися без призначення їй покарання за вчинене кримінальне правопорушення (ст. ст. 97, 105 КК України).

При застосуванні вищевказаних положень, слід врахувати, що згідно ч. 1 ст. 97 КК України, неповнолітнього, який вперше вчинив кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру.

Відповідно до ст. 105 КК України неповнолітній, який вчинив кримінальний проступок або нетяжкий злочин, може бути звільнений судом від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання.

З наведених норм слідує, що звільнити неповнолітню особу як від кримінальної відповідальності, так і від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру, можливо лише у разі вчинення кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину.

При вчиненні тяжкого, а тим більше, особливо тяжкого злочину застосування вказаних норм, незважаючи на те, що злочини вчинені неповнолітніми, виключається, що, на нашу думку є слушним, оскільки згідно ч. 1 ст. 1 КК України, вказаний кодекс має своїм завданням, крім запобігання кримінальним правопорушенням, й правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства.

Слід зазначити, що після введення на території України воєнного стану та внесення Законом України № 2117-IX від 03.03.2022 змін до КК України будь-яке протиправне кримінальне діяння, що має матеріальну складову – крадіжка, грабіж, розбій, стали вважати тяжкими злочинами, що виключає застосування до вказаних осіб примусових заходів виховного характеру.

Стаття ст. 105 КК України, на відміну від ст. 97 КК України, не обмежує звільнення особи від покарання навіть у разі вчинення тожогож діянь, а також незалежно від того чи вчинений кримінальний проступок чи нетяжкий злочин неповнолітнім вперше.

Застосувати положення ст. 105 КК України можливо за наявності сукупності таких умов: 1) неповнолітній вчинив кримінальний проступок чи нетяжкий злочин; 2) щиро розкався; 3) після вчинення кримінального проступку чи нетяжкого злочину поведінка неповнолітнього була бездоганною.

Звільнити особу від кримінальної відповідальності на підставі ст. 97 КК України можливо у разі надходження до суду як клопотання прокурора (п. 14 ч. 2 ст. 36 ч. 1 ст. 497 КПК України), так і у разі надходження до суду обвинувального акту, а за ст. 105 КК України – лише у разі надходження обвинувального акту.

З метою забезпечення єдності судової практики у вирішенні питання у вирішенні питання, яким нормам слід надати перевагу – ст. 97 чи ст. 105 КК України ВССУ у своєму листі від 16.01.2017 №223-66/0/4-17 «Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх» вказав, що перед ухваленням вироку суду необхідно обов'язково розглянути питання щодо наявності підстав для застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру. У разі обвинувачення неповнолітнього у скоєнні вперше кримінального проступку чи нетяжкого правильним вбачається застосувати

за наявності визначених законом умов, незважаючи на відсутність відповідного клопотання прокурора, діючи в порядку, передбаченому ч. 1 ст. 97 КК України та ч. 3 ст. 497 КПК України, примусові заходи виховного характеру, звільнивши неповнолітнього від кримінальної відповідальності. Якщо не має підстав для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, але суд вважає, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки на момент постановлення вироку неповнолітній, який вчинив кримінальний проступок чи нетяжкий злочин, не потребує застосування покарання, то рішення про звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру на підставі ст. 105 КК України приймається за результатами судового розгляду обвинувальним вироком суду [4].

З наведеного слідує, що звільнення від кримінальної відповідальності найбільше відповідає інтересам неповнолітніх.

З урахуванням правової позиції, висловленої Верховним Судом у постанові від 10.06.2020 у справі № 161/7253/18, звільнення неповнолітнього від покарання на підставі ст. 105 КК України здійснюється без призначення йому конкретного покарання, передбаченого санкцією статті закону України про кримінальну відповідальність, за якою його було визнано винуватим [5].

В той же час, відповідно до ч. 3 ст. 97 КК України у разі ухилення неповнолітнього, що вчинив кримінальне правопорушення, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру, ці заходи скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності. Вказане свідчить про те, що звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності з вказаної підстави не є безумовним та може бути скасоване.

При цьому, як зазначає Марченко А.О. «у чинному кримінальному, кримінальному процесуальному законодавстві практично відсутня правова регламентація особливостей застосування звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру як умовного інституту, де особливу роль відіграє випробувальний термін» [5, с. 271].

Проте, на нашу думку звільнення особи, а тим більше неповнолітньої, від кримінальної відповідальності не повинно тягнути за собою покладення на неї будь-яких обов'язків та має бути безумовним. Покладення на неповнолітню особу обов'язків можливе лише у разі звільнення її від покарання на підставі ст. 105 КК України.

Література:

1. Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються судочинства неповнолітніх («Пекінські правила», 1995 року) : збірник міжнародних

документів та нормативно-правових актів України з питань соціально-правового захисту дітей, частина 1. Київ : Логос, 2001. 595 с.

2. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : Указ Президента України від 24 травня 2011 р. № 597/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011#Text> (дата звернення: 13.04.2024).

3. Меркулова О. В. Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх: суперечливість кримінально-правових та кримінально-процесуальних положень. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 4. С. 12–15. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2017/4/5.pdf> (дата звернення: 13.04.2024).

4. Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січня 2017 р. URL: https://zib.com.ua/ua/print/127476-list_vssu_vid_16012017_223-6604-17_pro_praktiku_zdiysnennya_.html (дата звернення: 13.04.2024).

5. Постанова Верховного Суду від 10 червня 2020 р. у справі № 161/7253/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89977675> (дата звернення: 13.04.2024).

6. Марченко О. А. Умовне звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності: відповідність законодавства деяким міжнародно-правовим стандартам. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 267–272. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.47>